

Senioři s exekucí - poznatky z výzkumné sondy

Milada Martinková, Institut pro kriminologii a sociální prevenci

- Institutu pro kriminologii a sociální prevenci (dále též IKSP) bylo uloženo úkolem B2 1d/ Národního akčního plánu podporujícího pozitivní stárnutí na období let 2013 až 2017 zabývat se důvody, které se podílejí na tom, že v České republice jsou vůči zadluženým seniorům vedeny exekuce¹.

- Počet zadlužených osob, které mají v ČR problémy se splácením svých dluhů, které nakonec ústí do exekucí, je značný.

» K září 2017 uvádí Exekutorská komora ČR 834 872 občanů všeho věku (fyzických osob) v exekuci. V polovině roku 2017 statistiky Exekutorské komory ČR uvádějí, že 49 % povinných (dlužníků) v ČR má na sebe vedeno 4 a více exekucí, 17 % dokonce 10 a více exekucí.

» Statistiky České správy sociálního zabezpečení (dále též ČSSZ) přinášejí některé údaje o exekucích vůči příjemcům důchodů, tedy obvykle vůči starším osobám.

Osob, které pobíraly v ČR **starobní důchod**, bylo podle záznamů České správy sociálního zabezpečení k červnu 2017 2 396 032. Z nich u **54 063** byly realizovány kvůli exekuci srážky na starobním důchodu (viz tabulka č. 1), což činilo cca 2,3 % starobních důchodců. Ačkoli se nejedná o vysoké procentní zastoupení starobních důchodců-dlužníků, kterým byl starobní důchod reálně krácen exekučními srážkami, absolutní počty těchto osob jsou značné.

Z dat uváděných ČSSZ za první polovinu roku 2017² lze též vyvodit, že i když dochází u téměř 88 tisíc občanů ČR, převážně seniorského věku, kvůli exekucím reálně ke srážkám z důchodů (**starobních, invalidních, pozůstalostních**) - viz tabulka č. 1 - přesto u dalších zhruba 44 tisíc osob pobírajících některý z jmenovaných typů důchodů, nedochází k realizaci exekucí kvůli nízké výši důchodu³ (viz výše).

¹ **Exekuce:** Pokud dlužník neplní svoje závazky vůči věřiteli, dochází obvykle ke sporům, které mohou být řešeny soudy či jinými orgány s pravomocí rozhodovat. Pokud rozhodnutí soudu, nebo jiného orgánu s pravomocí rozhodovat, v těchto sporech není plněno dlužníkem dobrovolně, může být vynuceno proti jeho vůli pomocí exekuce (tj. výkonem rozhodnutí). **Účelem exekuce** je pak uspokojit rozhodnutím přiznaná práva věřitele prostřednictvím **nuceného zásahu státní moci** vůči dlužníkovi.

² Vzrůstající trend. Týká se počtu případů exekucí z důchodů a nemocenských dávek. In: *cssz.cz* [on line]. 10.8.2017 [cit. 5.3.2018]. Dostupné z: http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/media/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2017/20170810_vzrustajici_trend_tyka_se_poctu_pripadu_exekuci_z_duchodu_a_nemocenskych_davek.htm

³ Dopad exekuční srážky z důchodu na sociální situaci dlužníka zmírňuje institut nezabavitelné částky. Ta v roce 2018 činí 6 226 Kč pro domácnost jednotlivce.

Za první pololetí roku 2017 vyplatila Česká správa sociálního zabezpečení na srážkách z důchodů (**starobních, invalidních, pozůstalostních**) věřitelům 1,1 mld. Kč.²

Tabulka č. 1

Přehled počtu **důchodců** s realizovanou (zařízenou) exekucí srážkou v **červnu 2017⁴**, ČR.
Zdroj: ČSSZ²

	počet			průměrná výše srážky z důchodu			průměrný věk		
	muži	ženy	celkem	muži	ženy	celkem	muži	ženy	celkem
Pobírají důchod:									
starobní	25 866	28 197	54 063	2279	1896	2080	67	67	68
invalidní	19 806	12 623	32 429	1860	1927	1887	51	51	51
pozůsta- lostní	199	1 280	1 479	1679	1571	1585	51	56	56
Celkem	45 871	42 100	87 971	2096	1895	2000	60	62	61

- Snaha o hlubší poznatky procesu zadlužování, a především pak nadměrného zadlužování, různých skupin obyvatel (a rovněž tedy osob seniorského věku), jeho průběžné mapování, včetně rozborů příčin a následků také v individuální rovině dlužníků je s ohledem na potřebu prevence a intervence v této oblasti na místě.

IKSP provedená výzkumná sonda zaměřená na seniory v exekuci

- Vzhledem k velmi omezeným možnostem získat u nás od většího množství zadlužených seniorů informace o jimi prožívaných důvodech zadlužení vedoucího až k exekucím, využili jsme možnost realizace expertního šetření v dané oblasti.

Expertní šetření jsme provedli mezi pracovníky občanských dluhových poraden, kteří poskytují bezplatné dluhové poradenství pro zadlužené osoby a mohli nám prostřednictvím svých poznatků z praxe potřebné informace o dlužnících, se kterými jejich dluhy řeší, zprostředkovat.

Pozornost jsme zaměřili na jednu část populace klientů občanských poraden – na zadlužené starší osoby v exekuci. Byli jsme si vědomi, že se zajímáme o soubor zadlužených seniorů, který je specifický tím, že se snaží v poradnách svoji situaci se zadlužením alespoň v určité fázi jeho vývoje nějak aktivně řešit.

⁴ Do starobních důchodců jsou zahrnuti důchodci jak se sólo starobním důchodem, tak se starobním důchodem vypláceným v souběhu s vdovským nebo vdoveckým důchodem. Obdobně je tomu u invalidních důchodců. Do pozůstalostních důchodců jsou zahrnuti důchodci se sólo vdovským, sólo vdoveckým nebo sirotčím důchodem. Výše důchodu v případě souběhu je úhrnem za oba důchody. Uvedená čísla jsou včetně srážek insolvenční dle insolvenčního zákona.

- Výzkum přinesl informace o 568 seniorech, vůči kterým byla v ČR v důsledku nesplácení jejich finančních závazků vedena exekuce. Jednalo se o klienty bezplatných občanských poraden, které byly v době provádění výzkumu zapojeny do projektu „Dluhové poradenství proti dluhové pasti“.
- Údaje o seniorech jsme získali v rámci expertního šetření mezi pracovníky výše uvedených dluhových poraden, kteří se seniory v rámci poradenské činnosti řešili jejich dluhovou situací. Respondenty-experty bylo 33 poradců občanských poraden zaměřených na dluhové poradenství (tj. asi polovina při výzkumu oslovených pracovníků takových poraden /52 %/). Jednalo se o pracovníky z 13 občanských dluhových poraden (tj. 59 % ze všech občanských poraden v době výzkumu zaměřených na dluhové poradenství) z 9 vyšších územně samosprávních celků (krajů) republiky, tj. z téměř dvou třetin krajů ČR (64 %).
- Při výzkumu jsme se zajímali o seniory dlužníky v exekuci, jejichž dluhy se pracovníci dluhových poraden zabývali v roce 2016. Za seniora-dlužníka byla považována osoba ve věku 60 a více let. Výzkum byl proveden dotazníkem speciálně připraveným pro dané terénní šetření⁵. Získané poznatky ukazují následující.
- **Soubor 568 zkoumaných seniorů v exekuci**, kteří se kvůli svému zadlužení obrátili na občanské dluhové poradny, **byl tvořen** minimálně ze dvou třetin jedinci 60-69 letými, ostatní byli věku vyššího. Za nejstaršího klienta-dlužníka v exekuci bylo možno označit 86 letou osobu. Ženy byly zastoupeny ve zkoumaném souboru zhruba ze dvou třetin (minimálně 64 %). **Nejméně dvě třetiny sledovaných seniorů a seniorek byly zatíženy vícečetnými exekucemi.**

Mezi zkoumanými staršími osobami s exekucí byli převážně jednotlivci s nižšími měsíčními příjmy (do 10 tisíc Kč), případně středními měsíčními příjmy (10 tisíc až 20 tisíc Kč) (dohromady nejméně 87 % seniorů), zato s dluhy, které je možné označit za vyšší střední (od 50 tisíc až 100 tisíc Kč) a za vysoké (nad 100 tisíc Kč) (celkem minimálně 60 % seniorů).

Nejméně dvě třetiny souboru 568 seniorů v exekuci si alespoň část svých dluhů přinesly do starobního důchodu již z předdůchodového věku. Seniorů, kteří nastoupili dráhu dlužníků výlučně až ve starobním důchodu, bylo méně. Jejich výskyt se mezi zkoumanými osobami pohyboval v rozpětí cca 17 až 36 %.

⁵ Znění dotazníku viz MARTINKOVÁ, Milada, BIEDERMANOVÁ, Eva a ČUJAN, Radomír. *K důvodům exekucí vůči seniorům. Zpráva z výzkumu. Podkladový materiál pro Min.spravedlnosti ČR*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2017, str. 81.

- **Nejčastěji měli** zkoumaní senioři v exekuci podle zkušeností pracovníků občanských poraden **dluhy u bank a u nebankovních subjektů** (v obou případech se to týkalo po cca 80 % seniorů). Dále se mezi seniory s exekucí vyskytly často **dluhy vzniklé z nezaplaceného penále při změnách smluv** s dodavateli energií, operátorů apod. (týkalo se cca 40 % seniorů), **dluhy vzniklé v souvislosti s předváděcími akcemi a podomním prodejem** (týkalo se 24 % seniorů) a dluhy vzniklé v souvislosti s finanční pomocí dětem (týkalo se cca 15 % seniorů). Z častých dluhů (posuzovaných na základě hodnot průměrné četnosti výskytu) je třeba ještě zmínit i dluhy vzniklé v důsledku zneužití osobních údajů seniora, které se též vyskytly v první desítce nejčastějších dluhů (průměr výskytu 4,4, tj. rozmezí velmi často a často). Další dluhy se vyskytovaly mezi seniory s exekucí méně často.

- Mezi **nejčastější důvody zadlužení** seniorů ústících následně do exekuce patřila podle zkušeností pracovníků občanských poraden především **snaha pomoci z finančních problémů členům rodiny**. Tento důvod zadlužení se vyskytl u více než čtyř pětin sledovaných seniorů (84 %), tedy u většiny z nich. Dále se jednalo o **nejasné či nesrozumitelné podmínky při uzavírání půjček**, které spolupůsobily při zadlužení asi poloviny seniorů (54 %). **Nejasné či nesrozumitelné podmínky při sjednávání změn různých smluv** se podílely na vzniku dluhů u asi 40 % seniorů v exekuci. V popředí pak stál jako výrazný důvod zadlužení ještě i **tlak prodejců** při prodejních akcích, při podomním prodeji apod. (týkalo se 21 % seniorů) a také **neznalost právních předpisů** (týkalo se 19 % seniorů). U každého více než desátého seniora se výrazně na jeho zadlužení, které vyústilo do exekuce, odrazilo **uzavírání půjček pod tlakem okolností**, kdy není čas si věci promyslet, někdo vyhrožuje apod. (14 % seniorů). Téměř každý desátý senior se zadlužil s úmyslem **půjčkou jednoduše vyřešit krizový či mimořádný výdaj** (9 % seniorů). Další výzkumem sledované důvody zadlužení se vyskytly méně často.

- V souboru seniorů v exekuci byly identifikovány **tři skupiny dlužníků**, které se sice všechny vyznačovaly nejvýrazněji častými a velmi častými dluhy u bank a u nebankovních subjektů, ale ostatní výzkumem sledované dluhy byly v každé z těchto tří skupin zastoupeny zpravidla odlišně. Jednalo se o následující skupiny **a/ velcí dlužníci v bankách a u nebankovních subjektů** (mezi ně patřilo 41 % seniorů v exekuci), **b/ dlužníci za penále při změnách poskytovatelů služeb (dodavatelů energií, operátorů apod.) a současně dlužníci v bankách a u nebankovních subjektů** (mezi ně patřilo 42 % seniorů v exekuci) a **c/ ručitelé/spoludlužníci, dlužníci za předváděcí akce a dlužníci u bank** (mezi ně patřilo 17 % seniorů v exekuci).

Při zkoumání vztahů mezi těmito třemi skupinami zadlužených seniorů s exekucí a šesti faktorovanými důvody zadlužení vyplynulo, že každá z výše uvedených tří skupin dlužníků se zadlužovala významně častěji z odlišného důvodu (z šesti specifikovaných faktorovou analýzou) než zbylé dvě skupiny.

Prokázalo se mimo jiné, že faktorované důvody zadlužení označené jako „důvěřivost, neznalost právních předpisů a pomoc rodině“ a „mentální problémy stáří, submisivita /nedovede říci ne/“, které se u zkoumaných seniorů v exekuci mezi důvody zadlužení vyskytly všeobecně nejčastěji, nejúžeji souvisely se vznikem dluhů osob označených jako „velcí dlužníci u bank a u nebankovních společností“.

Shrneme-li výsledky našich analýz, důvody vzniku dluhů u každé ze tří zkoumaných skupin seniorů s exekucí nepůsobily stejnou měrou.

- **Analýzou se prokázalo, že výzkumem sledovaný soubor seniorů v exekuci nebyl homogenní ani z hlediska dluhů, kterými se osoby, které ho tvořily, vyznačovaly, ani z hlediska míry vlivu různých příčin, které se na vzniku jejich dluhů podílely.**
- Za nejčastější následek zadlužení seniorů v exekuci, mezi těmi, na které jsme při výzkumu zaměřili pozornost, patřila skutečnost, že senioři neměli, byť dočasně, na jídlo a léky (frekvence výskytu občas).
- Jako nejčastější odlišnosti zadlužených seniorů v exekuci od těch, kteří v exekuci nebyli, pracovníci občanských poraden označili: stálý strach a stres, rezignovanost, beznaděj a stud a na druhou stranu velká odpovědnost ke svým dluhům.

